

De Rosdoek

nr 63

heemkundige studiekring
De Acht Zaligheden

REDACTIETEAM:

- Th. van der Aalst, Ganzestraat 17,
5527 GA Hapert.
- H. Backbier, Heike 6,
5512 NJ Vessem.
- J. v.d. Biggelaar, Kerkstraat 13,
5513 AP Wintelre.
- J. v. Hout, Oude Provinciale weg 15,
5527 BM Hapert.
- H. Huijbers, Weverstraat 10,
5524 BE Steensel.
- A. Kockx, de Pottenbakker 44,
5506 GD Veldhoven.

WIJZER VAN!

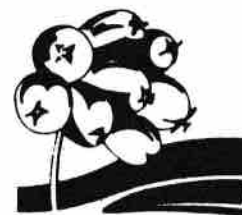
Coppens levert hoogwaardig voer tegen scherpe prijzen.
En Coppens zorgt voor **totaalbegeleiding**.
Met o.a. gratis computerbegeleiding voor de verschillende diersoorten.
En met gespecialiseerde voorlichting op het gebied van diervoeding,
huisvesting, preventieve gezondheidszorg, klimaatsverbetering e.d.
Helemaal toegespitst op verhoging van het rendement.
Neem contact op, u wordt er altijd wijzer van!

COPPENS
MENGVOEDERS bv
HOOGELOON

Postbus 1010, 5528 ZG Hoogeloon, tel. 04978-1840

VOER VOOR RENDEMENT

**heemkundige studiekring
de acht zaligheden**

**HEEMKUNDEVERENIGING 'DE HOOGЕ DORPEN'
VESSEM WINTELRE KNEGSEL**

DE ROSDOEK

Aflevering 63

september 1992

Verschijnt 3 x per jaar

Redactieadres: Th. v. d. Aalst, Ganzestraat 17,
5527 CA Hapert.
tel. 04977-81671.

Administratie: C. Witmer, Nijverheidslaan 16,
5506 EE Veldhoven.
tel. 040-536568.

De volgende Rosdoek verschijnt in dec. '92

VAN DE BESTUURSTAFEL....

't Is vandaag 11 augustus als ik dit stukje voor onze Rosdoek zit te schrijven. Het is duidelijk veel rustiger dan anders, wat begrijpelijk is in deze vacantiетijd. Ik hoop dat het voor U allen, een fijne tijd is. Vakantie, doen wat je graag doet, waar je anders niet aan toe komt en als het kan met goed vakantieweer.

De op zaterdag 13 juni gehouden "kleine" excursie naar de 16e eeuwse boerderij van de fam. Schouten te Vessem, was een hoogtepunt in ons jaarprogramma. De gastvrije ontvangst door de genoemde familie, het prachtige zomerweer, waardoor de koffie of thee met koek op het grote gazon achter de woning gebruikt kon worden, waren hieraan ook zeker debet. De vakkundige inleiding, met dia's, door de heer H. Strijbos, bezorgde ons een leerzame en interessante middag. Vooral het, bij het onderzoek naar de leeftijd van de betreffende boerderij uitgevoerde, z.g. dendro-chronologisch onderzoek, was een geheel nieuw element. Jammer dat het in dit geval nog geen bruikbare resultaten heeft opgeleverd. Het was een fijne Heemkundige middag die door de ruim 30 deelnemers/sters ook als zodanig werd ervaren.

In de laatstgehouden bestuursvergadering is besloten om de Rosdoek m.i.v. 1993 weer 4x te laten verschijnen, i.p.v. 3x zoals thans. Zoals U weet is dit om bezuinigingsredenen de laatste 2 jaar het geval geweest.

Mede in dit verband wil ik nog eens een oproep doen aan U allen om eens een artikeltje te schrijven. Over een gebeurtenis in de samenleving die eertijds de aandacht kreeg in kerkelijk of verenigingsverband; over de folklore of gewoon over een bekende of boeiende persoon die vanwege zijn bekwaamheid of anderszins op de voorgrond trad. Laat Uw fantasie eens werken. De redactie van dit blad zal Uw bijdrage graag ontvangen. De redactieleden blijven uiteraard bereid U behulpzaam te zijn. Veel succes hierbij.

Uw voorzitter, Th. v. d. Ven.

GOthische Dorpskerken EN -TORENS VAN DE KEMPISCHE ZANDGRONDEN. (3)

Het kerkgebouw van Oerle.

(figuur 11, 12 en 13)

In 1986 is onder meer door Jacque Bijnen een deel van de funderingen blootgelegd van de kerk van Oerle. Behalve in een eigen uitgave werd in Brabants Heem aandacht besteed aan deze eigen kerk op het woongebied van de adellijke familie van de stichter in de dorpskom van Oerle. Die familie verkocht tussen 1249 en 1251 de tiendrechten van de kerk aan de abdiј van Floreffē, waaronder de Prioriј van Postel ressorteerde. Het levensonderhoud van de te benoemen pastoor werd geregeld en het bevestigingsrecht aan Postel gegeven.¹⁴ Voor een uitvoerige beschrijving van de kerk kunnen wij verwijzen naar de publicaties van Bijnen. Wij volstaan met, gebruik makend van de gegevens bij die publicaties en een tekening van Hendrik Verhees uit 1788, enkele kanttekeningen die speciaal in het verband van deze bijdragen relevant zijn.

Ook in Oerle heeft men in de bestrating rondom de huidige kerk, de plaats waar de oude kerk heeft gelegen, de gevonden fundering aangeven en door de A.N.W.B. is daarbij een informatiepaneel geplaatst.

Van alle kerken die we in het verband van deze bijdrage tot nu toe aan de orde hebben geteld, is die van Oerle de eerste kerk die een echte stenen toren heeft gehad.

De tekening van Verhees geeft daarvan een beeld. Voor het overige is ook deze kerk éénbeukig met een smaller koor. Vergelijking met de andere plattegronden maakt wel duidelijk dat deze kerk aanmerkelijk groter was dan die van Wintelre, Meerveldhoven en Dommelen, wat gezien de grootte van de kernen niet zo verwonderlijk mag heten. Maar merkwaardig is dat men het grotere oppervlak van de kerk niet heeft gerealiseerd door het gebouw driebeukig

Figuur 13: De negentiende eeuwse koepelkerk van Oerle, met de Middeleeuwse toren. De foto moet dateren van ongeveer 1906. (overgenomen uit het rapport: Archeologisch onderzoek naar de voorgangers van het huidige kerkgebouw te Oerle, van J. Bijnen.)

seerde, maar tegen de meest westelijke travee van het koor. Dat deze opzet afwijkt van wat men zou verwachten blijkt ook al uit de schets van Verhees, die de openingen die vanuit de kruisarmen uitgaven op de kerk (in de tijd dat Verhees zijn tekening maakte waren die dwarsbeuken alweer gesloopt), in de zijgevels van het schip tekende.

De opgraving en de interpretatie van Bijnen hebben onomstotelijk duidelijk gemaakt dat de dwarsbeuk aan het koor was gebouwd.

Overigens roepen ook de opgravingen nog een aantal vragen op. Zo bleek de bovenzijde van de fundering van de zijgevels van het schip

circa 140 cm. breed te zijn. Dat is buitensporig groot voor de dikte van de opgaande zijgevels die daarop moeten hebben gestaan. Een dikte van ongeveer 80 cm. en dan daarin nog spaarnissen aan de binnenzijde, zou meer in de lijn der verwachtingen liggen. In onze tekening hebben we een dergelijke muur aangegeven, met de buitenzijde gelijk met met het vlak van de buitenzijde van de fundering. Maar meer dan een redelijke veronderstelling kunnen we niet ten grondslag leggen aan deze hypothese.

De toren van Oerle lijkt in een aantal opzichten op die van Duizel. De tekening van Verhees vertoont fouten die dat minder duidelijk maken, maar gelukkig bestaan er van de toren nog foto's. Behalve de haaks op de gevels geplaatste steunberen zijn de overeenkomsten vooral te vinden aan de klokkeverdieping. Die vertoont in elke gevel twee paar galmgaten, twee aan twee gekoppeld zoals dat in onze streek zeer gebruikelijk was. Maar zeldzaam is dat elk van de paren galmgaten met hun koppelboog weer zijn gevat in een tweede spaarveld, dat zowel in Duizel als in Oerle is afgedekt met twee rondboogjes naast elkaar. Een derde voorbeeld van deze opzet is tot nu toe nog door niemand aangewezen, alhoewel de overeenkomst tussen Duizel en Oerle in dit opzicht al menigeeen is opgevallen. Heel misschien vinden we van de toren van Oerle, die uiteindelijk pas in 1911 is afgebroken nog eens nieuwe foto's waaruit blijkt of er tussen beide torens nog meer overeenkomsten zijn aan te wijzen.

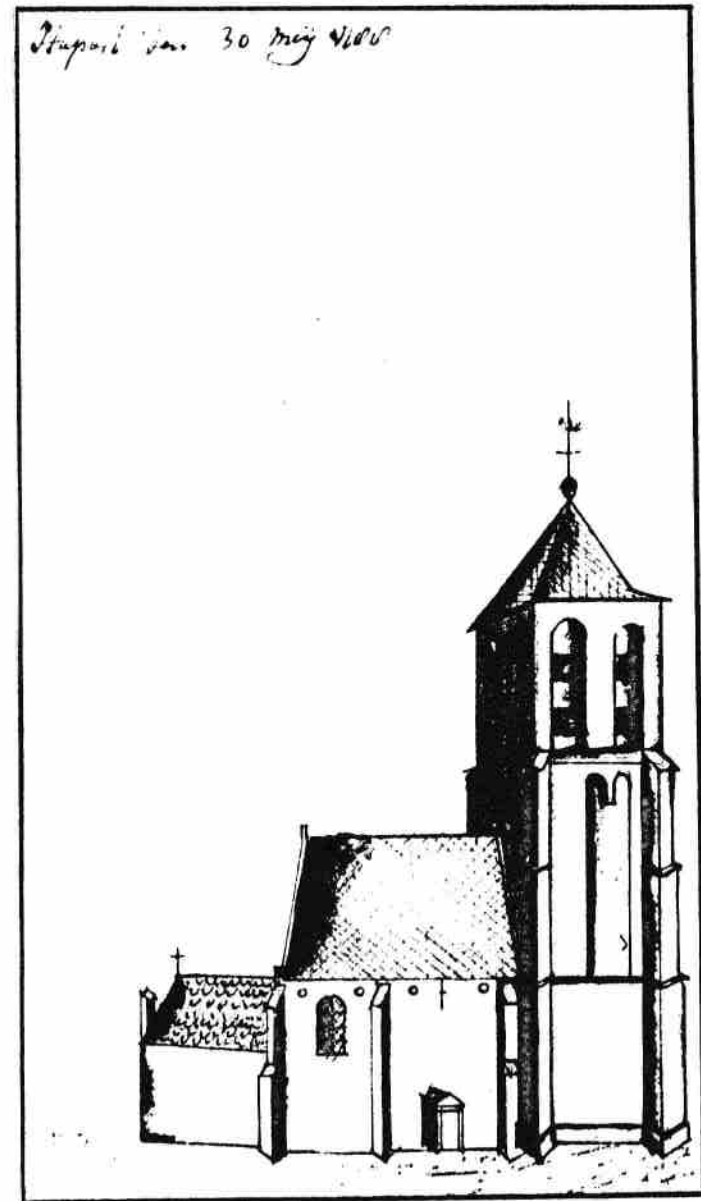
De kerk van Hapert. (figuur 14)

Van de kerk van Hapert, patroonheilige Sint Severinus, is erg weinig bekend en de tekening van Verhees is de enige afbeelding die beschikbaar is. De kerk zelf is in 1857 gesloopt en de toren is zelfs pas afgebroken in 1902.¹⁵ Het is daarom temeer onbegrijpelijk dat er geen andere afbeeldingen meer te vinden zouden zijn.

De tekening van Verhees van 1788 vertoont een éénbeukige kerk met een lage aanbouw ter plaatse van het koor en een toren met drie geledingen met aan de zichtbare noord-westhoek een overhoeks geplaatste steunbeer. Merkwaardig is het ene spaarveld in de tweede geleiding, althans voor onze streek. Voor het overige kan de weergave, met uitzondering van de verhoudingen, wel correct zijn.

Meer hoofdbrekers levert de weergave van de kerk op. Het schip lijkt éénbeukig, met een lengte van twee à drie traveeën. Tussen de beide westelijke steunberen, boven de ingang, is namelijk een anker te zien dat welhaast moet gediend hebben voor verankering van een spant. Dat zou de kap in drie traveeën verdeeld hebben. Merkwaardig is ook de steunbeer in de hoek tussen de gevel van het schip en de toren. Dat doet vermoeden dat de toren is gebouwd tegen een toen al bestaande kerk. Zo er al twijfel mocht opkomen of de kerk aanvankelijk niet langer zou zijn geweest, dan lijkt Verhees elke twijfel te willen wegnemen door op de linker hoek van het schip een overhoekse steunbeer te tekenen.

Het koor is zelf in verhouding van het kleine schip erg minimaal. Het feit dat er op dat koor een kruisje staat wekt de veronderstelling dat dit, waarschijnlijk met pannen gedekte koor, vanaf het begin van zijn bestaan deel heeft uitgemaakt van deze kerk. Maar waarom zien we dan geen ramen en geen steunberen en waar is de gebruikelijke driezijdige koorsluiting, die Verhees doorgaans toch wel suggereert? Maar als we het schip nog eens goed bekijken, blijken de steunberen aan beide einden van de gevel zich op ongeveer halve hoogte te verjongen, maar de steunbeer daartussen is volkomen recht van onder tot boven. Zonder veel te kunnen bijdragen aan de kennis van de Hapertse kerk, moeten we constateren dat de tekening van Verhees de indruk wekt een opgelapte kerk weer te geven, die eens het

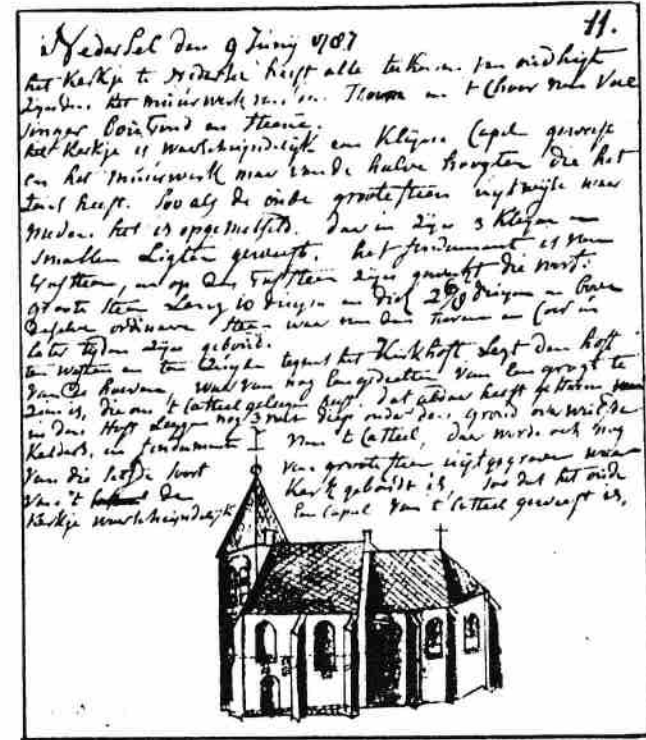
Figuur 14: De kerk van Hapert naar een schets van Hendrik Verhees uit 1788.

slachtoffer is geweest van een of andere calamiteit.

De kerk van Netersel. (figuur 15 en 16).

Het kerkje van Netersel heeft gelegen achter de oude pastorie terzijde van de weg naar Casteren. In oorsprong moet de Neterselse kerk een slotkapel zijn geweest bij het "Steynen huis" dat door Postel in 1340 werd ingericht tot pachthoeve. In 1550 is de kerk, die tot dan toe werd bediend door de pastoor van Bladel, tot een zelfstandige parochiekerk verheven, waarvan de Bladelse pastoor het bevestigingsrecht had 16.

Verhees maakte vele aantekeningen bij het kleine tekeningetje van de Neterselse kapel uit 1787. Zo constateerde hij dat de toren en het koor veel jonger zouden zijn geweest en dat het schip een oude kapel geweest moest zijn, die veel lager was en gebouwd van veel grotere stenen. De grens tussen het oude metselwerk van grote stenen en het opgaande werk daarboven gaf Verhees als een stippellijn in de gevel aan. Wat hij niet noemde maar wel tekende waren enkele kleine raampjes met rondboogjes in de zijgevel van het schip, vlak onder de bovengenoemde stippellijn. Twee daarvan zijn er te zien onder het spaarveld in de meest westelijke travee van het schip en één getekend dwars door het raam in de rechter travee. De plint van diezelfde gevel vertoont grote blokken steen. Het schip van de kerk zoals Verhees dat aantrof kon best het restant zijn geweest van een Romaanse kapel (die overigens van na 1200 kan hebben gedateerd maar om stijlkundige redenen Romaans was te noemen) en die in later tijd, vermoedelijk samenhangend met de ontwikkeling van de kapel tot parochiekerk in de 15de en 16de eeuw, is uitgebreid met een koor. Het resultaat is een kerkje met een schip van twee traveeën en een smaller en lager koor. Dat een toren, in onze ogen toch een wat luxer element, het laatst

Figuur 15: De kerk van Netersel volgens een schets van Hendrik Verhees uit 1787.

zou zijn aangebouwd lijkt misschien erg voor de hand liggend, maar als we zien hoe op de tekening van Verhees de nok van het schip op de zelfde hoogte uitkwam als de voet van de torenspits, dan moeten we er rekening mee houden dat die toren is gebouwd bij een vroegere, veel lagere kerk, die de galmgaten ook aan de oostzijde vrijliet. Die toren zou dus veel ouder geweest moeten zijn dan het schip op de hoogte zoals Verhees dat tekende. Van de Neterselse kerk zijn foto's in omloop, zowel gezien vanuit het noord-oosten (figuur 16) als vanuit het zuid-westen. De kerk van die foto's

Figuur 16: De kerk van Netersel die in 1932 is afgebroken, gezien vanuit het noord-oosten. (overgenomen uit: Bladel en Netersel in oude ansichten)

is in 1932 gesloopt. Het kerkje had drie traveeën aan het schip maar kwam verder redelijk overeen met de kerk die Verhees tekende. We moeten er daarbij rekening mee houden dat de toren die op deze foto's voorkomt geheel nieuw moet zijn gebouwd toen het schip met één travee naar het westen werd uitgebreid. Het koor vertoont steunberen die ver onder de dakvoet blijven en waarschijnlijk bij een lagere gevel hebben gehoord. Die lagere gevel moet de gevel van het oorspronkelijke koor zijn geweest. Behalve dat lagere koor, kan het kerkje dat in 1932 werd afgebroken ook nog andere delen van het oude schip hebben bevat. We mogen dus verwachten, dat als het nog eens komt tot een opgraving van de funderingen achter de oude

pastorie, zal blijken dat de kerk van de foto's op de funderingen van de Middeleeuwse kerk was gebouwd.

De kerk van Hulsel. (figuur 17)

Over de kerk van Hulsel zijn we veruit het slechtst geïnformeerd. In het handschrift van Verhees komt een tekening voor die duidelijk niet van Verhees is mede omdat ze gemaakt is in 1825 en Verhees is in 1813 overleden. Behalve de onnauwkeurigheden die de tekening lijkt te vertonen, zo is b.v. de breedte van de muurdammen tussen de galmgaten en de omringende nissen als enkele lijnen getekend. De informatie die de tekening geeft heeft nagenoeg alleen betrekking op de verbouwingen van het begin van deze eeuw. Zo is het rieten- of (strooien) dak klaarblijkelijk in 1825 vernieuwd. De ramen hebben een indeling gekregen zoals die in die tijd gebruikelijk was en het dak is niet alleen verlaagd (zie de dakmoet tegen de toren) maar ook over schip en koor gelijkmatig doorgetrokken. Duidelijk is dat de oorspronkelijke kerk een al of niet eenbeukig schip heeft gehad van vier traveeën en een smaller koor. Boven de nok van het verlaagde dak is een opening in de gevel van de toren te zien die gediend moet hebben om de kapruimte boven het houten tongewelf te bereiken. Voor het overige durven we geen conclusies te verbinden aan deze tekening. Maar ook in Hulsel behoort een opgraving nog tot de mogelijkheden en waarschijnlijk zullen dan veel raadsels alsnog kunnen worden opgelost.

De kerk van Reusel (figuur 18).

De Middeleeuwse kerk van Reusel heeft gestaan ongeveer recht tegenover de huidige kerk, aan de zuidkant van de Wilhelminalaan. (De oude provinciale weg). Ook van deze kerk is niet meer bekend dan de tekening van Verhees uit 1790, al lijkt Stan Leurs van deze aan het einde van de vorige eeuw gesloopte toren meer

*Palazzo Clement,
pauze tevensland.*

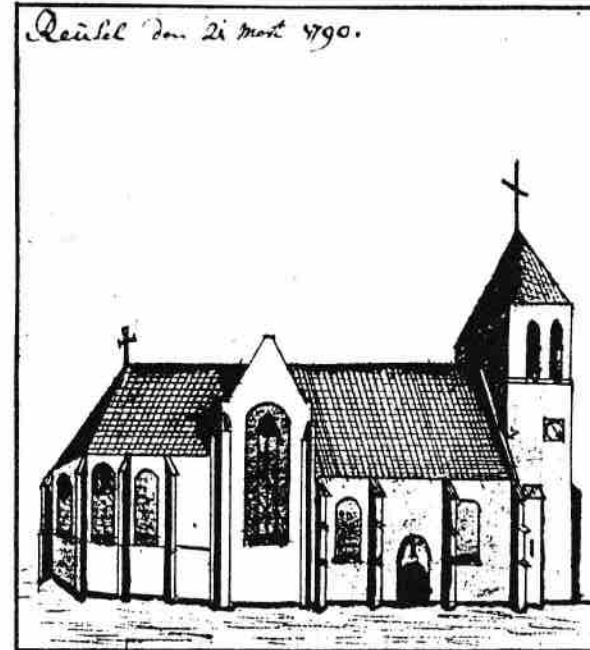
*Hulsel den 18 April 1825
Op de Klok staat*

*Alexius Polit. me fudit A. 1754
Gelekt met degen kerst Jan 1820*

Figuur 17: De kerk van Hulsel in 1825, naar een tekening die na de dood van Hendrik Verhees is toegevoegd aan zijn schetsenboek.

gegevens te hebben gehad 17. Ook hier tekende Verhees een breed schip, waarschijnlijk éénbeukig en bestaande uit vier of misschien vijf traveeën. Op tekening kunnen de meest oostelijke travee respectievelijk traveeën aan het oog zijn onttrokken door de later aangebouwde dwarsbeuk. Van drie van de traveeën tekende Verhees de steunberen, met inbegrip van de laatste tegen het dwarspand. De kerk had een

Reusel den 26 maart 1790.

Figuur 18: De kerk van Reusel naar een schets van Hendrik Verhees uit 1790.

smaller koor van drie traveeën en een driezijdige sluiting. Koor en schip hadden dezelfde nokhoogte.

De toren was volgens Leurs voor wat het onderste gedeelte betreft opgetrokken van tufsteen, hoewel daarvan uit de tekening van Verhees niets blijkt en in andere gevallen besteedde deze daaraan toch wel aandacht. Wel strookt

het met de indruk die de toren maakt, namelijk van een oud restant dat in de late Middeleeuwen hoger is opgetrokken en voorzien van een traptoren en versterkingen in de vorm van lage, overhoekse steunberen. Ook het feit dat de schets van Verhees niet meer dan twee geleidingen aangeeft, lijkt in die richting te wijzen.

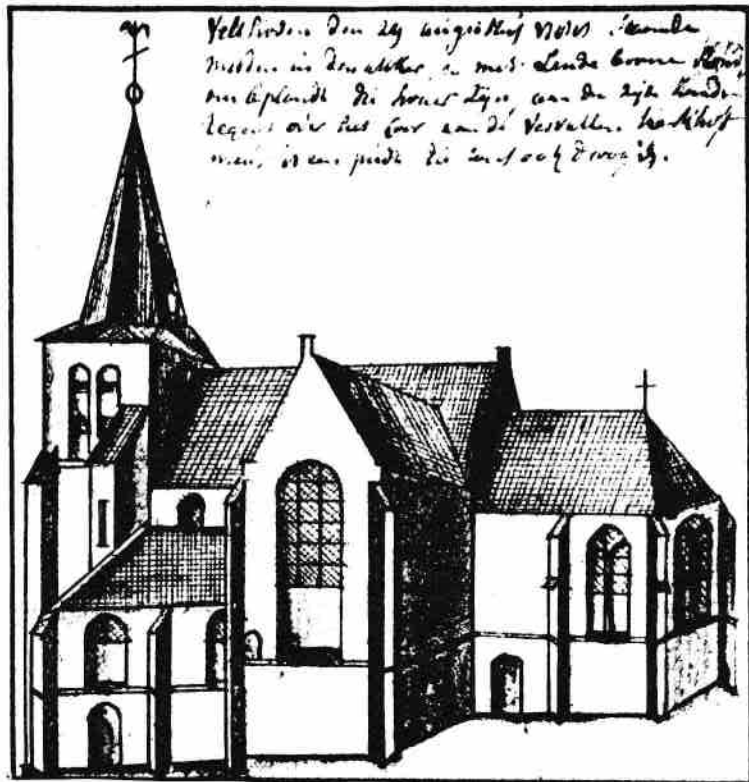
De traptoren tegen de noordgevel van de toren heeft een rechthoekige plattegrond en reikt niet hoger dan de globale maat van een onderverdieping. Stan Leurs veronderstelde dat de rechthoekige plattegronden van traptorens zouden dateren uit de 14de en het begin van de 15de eeuw. Dateringen op grond van stijlkundige gegevens worden tegenwoordig echter met meer voorzichtigheid gehanteerd. In het oude kwartier Kempenland is de traptoren met een rechthoekige plattegrond de meest gebruikelijke, zoals blijkt uit onze bijdragen voor de Rosdoek. De reeks die Leurs noemde is aan te vullen met Eersel en Hoogeloon (ca. 1400), Steensel (einde 15de eeuw), Bladel (eerste helft 15de eeuw) en Middelbeers (tweede helft 15de eeuw). Maar helaas moeten we toegeven dat ook de hiergenoemde dateringen, afkomstig uit de Voorlopige Lijst der Nederlandse Monumenten enz., deel X, Noord-Brabant, te veel berusten op natte-vinger-werk. En iets beters hebben we nog niet.

Op één aardig en betrouwbaar detail van de tekening van Verhees willen we nog wijzen. De ingang van de kerk in de noordgevel van het schip, tussen de tweede en de derde steunbeer vanaf de toren, is zeer herkenbaar. De deuropening heeft een korfboogvorm en is gevat in een veel hogere spitsboognis. In het boogveld boven de deuropening is een beeldnisje te zien. De ingangspartij aan de west-zijde van de toren van Luijksgestel die we nog kennen, maakt duidelijk dat dit soort ingangen voorkwam en dat Verhees wel degelijk oog had voor details.

Of er nog resten van de Reuselse kerk te vinden zouden zijn op de plaats tegenover de huidige kerk is niet zeker, maar onze ervaring is dat in het algemeen te gemakkelijk, zonder onderzoek, wordt verondersteld dat alles is weggebroken. Ook in Reusel zou het de moeite lonen om na te gaan of dat terecht is.

De Sint Ceciliakerk van Veldhoven

(fig. 19) De oude kerk van Veldhoven heeft bestaan in d'Ekker, waar aan de Schotelmansstraat-Ceciliastraat het oude kerkhof nog herkenbaar is aan de resterende graven en de schitterende oude bomen. Verhees tekende deze kerk in 1788 en tekende er bij aan dat zij midden in de akkers was gelegen en rondom met zware lindebomen beplant. Dat we deze kerk tot het laatst hebben bewaard is omdat het de meest volledige is van de reeks. Met een verhoogd, basilikaal schip, lage zijbeuken, dwarspanden die lager zijn dan de nok van het schip en een lager en smaller koor, en voorts met een korte, gedrongen toren waarvan de wellicht haaks op de gevels geplaatste steunberen niet hoger reikten dan de klokkeverdieping, lijkt de kerk het evenbeeld van de Eerselse kerk. Zelfs de traptoren heeft de rechthoekige plattegrond die we hiervoor al noemden. Maar dat neemt niet weg dat alle vormen die de kerk vertoont behoren tot de stereotypen, waarvan iedere kerk in onze streek er een of meer vertoonde. Volgens Schutjes ¹⁸ was de kerk een Media Ecclesia en het bevestigingsrecht berustte bij de abdij van Floreffe. Maar ook dat geeft geen aanknopingspunten voor het verklaren van welke verschijningsvorm dan ook. De Abdij van Floreffe en zeker de toenmalige priorij van Postel, tegenwoordig abdij, die was gesticht vanuit Floreffe, maakten gebruik van wat in de streek gebruikelijk was aan bouwvormen. Ze lijken niet de behoefte te

Figuur 19: De Sint-Ceciliakerk van Veldhoven, naar een schets van Hendrik Verhees uit 1788.

hebben gehad zich te profileren als die en die abdij, herkenbaar aan een eigen bouwstijl. Regionale verschillen lijken hun oorsprong te vinden in de fantasie van het uitvoerend bouwbedrijf dat in opdracht van de abdijen werkte. Maar ze moesten wel bakstenen leveren van het juiste formaat, niet te klein. Ze eisten "Postelse Forme", zoals we hebben beschreven in Rosdoek 51, zoals ook in de steden minimum maten voor bakstenen werden vastgesteld.

Tot besluit.

En hiermee willen we de reeks: Gothische Dorpskerken en Torens van de Kempische zand-

gronden besluiten. Alle kerken binnen ons kringgebied waarvan we iets weten, hebben de revue gepasseerd. Maar uiteraard hebben we niet het idee dat hiermee het laatste woord daarover is gezegd. We mogen hopen dat anderen de draad weer eens opnemen en misschien kans zien onze bijdragen in een groter verband te plaatsen. Want hoe de middeleeuwer het bouwbedrijf organiseerde blijft een fascinerend onderwerp.

Eersel, 24 februari 1991.

Herman Strijbos.

14. J.F.C.M. Bijnen: Archeologisch onderzoek naar de voorgangers van het huidige kerkgebouw in Oerle; Oerle 1986; J.F.C.M. Bijnen: Archeologische reconstructie van het Laat-Middeleeuws kerkgebouw te Oerle; Brabants Heem 39e jaargang nummer 3, 1987.
15. J.J.A. Buylinckx: Bijdrage in Hapert zoals het vroeger was van M.J.C. Hurkmans, Retie 1977.
16. Nico Roymans in: De negende Zaligheid, door Roymans, Van der Heyden, Baelmans en Verachterd; Bladel 1975.
17. Stan Leurs en Dr.C.F.X. Smits: Oude Nederlandse bouwkunst, Kempische torens; in Oude Holland, 1918, eerste en derde aflevering.
18. L.H.C. Schutjes: Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch; Sint-Michielsgestel 1870-1876.

UIT ONZE BUITENLANDSE RUILABONNEMENTEN.

" 't Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, november 1991.

- de familie van Riemen; het leenhof van Riemen; Van Riemen! van waar? van Reims!
- Sint Albertus van Leuven.
- landmeting in 1619 in de omgeving van de Bruggeneindse molen.

Idem, december 1991.

- de invoering van de Franse dienstplichtwetten in het kanton Heist-op-den-Berg.

Idem, januari 1992.

- over vondelingen gesproken.
 - de invoering van de Franse dienstplichtwetten in het kanton Heist-op-den-Berg. (slot)
 - publikaties van eigen leden (1).
- a. Het zegel der heerlijkheid Itegem ofte Schependomszegel.

b. Geschiedenis van het onderwijs te Pijpelheide. Hoe schrijf ik een degelijke schoolgeschiedenis?

Idem, februari 1992.

- Riemen-dus toch Reims?
- en nog eens over vondelingen.
- tentoonstelling Lodewijk Liekens (1867-1956).

Idem, maart 1992.

- de wind- en watermolen van Booischot.
- Hendrik van Riemen.

Idem, april 1992.

- straffen voor kwetsuren en doodslag.
- verkoop van boomvruchten op het kerkhof van Harlaar ong. 1660.

Idem, mei 1992.

- schaking van geliefde in 1382 door Hendrik van Riemen.
- de klokken van de O.L.Vrouwe-Kerk te Hallaar, anno 1712.
- is het hof van Riemen openbaar verkocht in 1893 ?
- enkele inleidende beschouwingen over het Heistse dialect.

Jaarmap 1990 Heemkundige kring "Als Ice Kan", Arendonk.

- Een nieuwe gemeentevlag voor Arendonk.
- spinnen en weven op het Turnhoutse platteland: de kousenmakerij in Arendonk. (1750-1900).
- Sinte Katriena, haar verering en folklore in Vlaanderen.
- waar stond de wieg van Jan van Eyck ?
- Jan van Eyck zijn portretten.

"te Lomelle op die Campine" september 1991.

- de slagkar en de wagenmaker in het noorden van de Limburgse Kempen.

Academie voor de streekgebonden Gastronomie, Berchem-1, december 1990.

- zuring beschreven. (blz. 1 t/m 224!)

Idem, januari 1991.

- de eetgewoonten bij de Limburgse mijnwerkers.
- diverse recepten.

"Het oude land van Aarschot", juni 1991.

- de laatste vlucht van Leutnant Karl-Heinz Kempf; 3 september 1944 neergestort te Baal.
- Rotselaar, augustus 1914. (oorlogsherinneringen)
- merkwaardige toponymen: "thies" en "lakenhenstraatje".

Informatiebulletin Interdisciplinair Centrum voor Luchtverkenning, Brussel, 1991-1.

- Verder, cité romaine en Beauce.
- air fotografie in Israël.
- prospection du reseau hydrographique de l'abbaye de Villers-la-Ville.

Idem, 1991-2.

- aankondiging colloquium: "Les voies romaines et leur environnement". 5-6-7 juni 1991, te Clermont-Ferrand.

VAN DE BOEKENPLANK.

Sint-Aloysius Geel: zes eeuwen collegegeschiedenis/

o.l.v. P. Jans, F. Emmerechts, L. Luyten e.a.

Geel (B): St. Aloysiuscollege, 1992.

564 pag. Prijs: ca. Bfr. 1500.

Besteladres: Kollegestraat 15, 2440 Geel.

Uilkema: een historisch boerderijonderzoek/
door E.L. van Olst.

Arnhem: Stichting Historisch Boerderijonderzoek, 1991. 1500 pag.

Prijs f. 240,- excl. verzendkosten.

ISBN 90-70103-13-3.

Middeleeuws latijn: grammatica voor beginners, met oefeningen/ door Kees Smit.

Den Bosch: Gemeentearchief, 1992.

Prijs f. 12,50.

"De akelige twee procent": andersdenkenden in katholiek Oisterwijk, 1891-1940/
door Ad van den Oord, Siebe Thissen en Jaqueline de Vries.

Oisterwijk: Boekhandel Oisterwijk, 1992.

Prijs f. 24,50. Besteladres: Kerkstraat 28, 5061 EJ Oisterwijk. Tel. 04242-17197.

ISBN 90-9004902-9.

Kroniek van de Kempen/

door Harrie Franken e.a.;

publ. van Stichting Kroniek van de Kempen (Valkenswaard). Deel 10.

Hapert: Kempen Pers, 1992. 180 pag.

ISBN 90-70427-72-9.

Het gemengde landbouwbedrijf op de zandgronden in Noord-Brabant, 1886-1930/

door A.H. Crijns en F.W.J. Kriellaars.

Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch contact, 1992. XXXVIII,

481 pag. ISBN 90-70641-40-2.

(Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland; 90)

Carel Willem Pape, 1788-1872: een Brabants predikant en kerkbestuurder/
door A. Vroon.

Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch contact, 1992. LVIII,

351 pag. (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland; 91)

J.A. Alberdingk Thijm, 1820-1889: erflater van de negentiende eeuw: een bundel opstellen/
onder red. van P.A.M. Geurts e.a.

Baarn: Arbor 1992. 283 pag. Prijs f. 39,50.

(KDC-Bronnen & Studies; 24)

ISBN 90-5158-038-X.

Uit het rijke Roomsche leven: een documentaire over de jaren 1925-1935/

door Michel van der Plas. 10de druk.

Baarn: Sesam/ Bosch & Keunig, 1992.

335 pag. Prijs f. 12,50.

ISBN 90-246-4947-1.

De religieuze kaart van Nederland: omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden/

door H. Knippenberg.

Assen: Van Gorcum, 1992. XI, 302 pag.

Prijs f. 59,50, ISBN 90-232-2675-5.

Het spel met toren en kapel: bouwen pro en contra Bourgondië van Groningen tot Maastricht / door Aart J.J. Mekking.

Zutphen: Walburg Pers, 1992. 48 pag.

Prijs f. 19,50. Oorspronkelijk verschenen als inaugurale rede. Rijksuniversiteit Leiden.

ISBN 90-6011-778-6.

De Kelten: een Europese cultuur/

door Frank Delaney; eindredactie R. Demaree.

Warnsveld: Terra, 1992.

208 pag. + 48 pag. foto's.
Prijs f. 59,50. ISBN 90-62-55-494-6.

Achttiende eeuwse gezichten van steden, dorpen en huizen: naar het leven getekend/
door J. de Beijer; samengesteld door H. Romers. Deel VI: Noord Brabant en Limburg. Alphen aan de Rijn: Repro Holland, 1991.
116 pag. Prijs f. 55,-.
ISBN 90-6471-216-6.

Op zoek naar de vijfde eeuw: de Franken tussen Rijn en Maas/
door H.A. Heidinga en G.A.M. Offenbergh. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1992.
127 pag. Prijs f. 39,90.
ISBN 90-6707-257-5.

De beeldtaal van de christelijke kunst: geschiedenis van de iconografie/
door Jan van Laarhoven. Nijmegen: Sun, 1992. 349 pag. Prijs f. 44,50.
ISBN 90-6168-347-5.

De drie orden: het zelfbeeld van de feodale maatschappij, 1025-1255/
door Georges Duby; vertaling: B. Raymakers. 3de druk. Amsterdam: Agon, 1992.
441 pag. Prijs f. 59,50.
ISBN 90-5157-133-X.

Historische bibliografische gids: apparaat voor het vinden van literatuur en ongepubliceerd materiaal uit heden en verleden/
door H. J. C. Termeer. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1992.
107 pag. Prijs f. 34,50.
Oorspr. uitgave: KU Nijmegen, Vakgroep geschiedenis, 1990.
ISBN 90-01-57590-0.

Het notariaat in Veldhoven/
samengesteld door J.F.C.M. Bijnen en J.P.J. Lijten; publ. van de stichting: Historisch Erfgoed Veldhoven.
Veldhoven: Bijnen, 1992. 72 pag.
Prijs f. 17,50.
ISBN 90-800104-5-6.

(Bijdrage tot de geschiedenis van Veldhoven; 5) Verkrijgbaar bij boekhandel Verhagen in Veldhoven. Het boek bevat, naast een beknopt en overzichtelijk geheel van de ontwikkeling van het notariaat in onze regio, gegevens over het notariaat m.b.t. het territorium van de gemeente Veldhoven. Het is dus ook voor niet-Veldhovenaren interessant kennis te nemen van de inhoud van deze publikatie.

Brabantse klompenmakers en hun geschiedenis/
door C.A. Verkuylen. Amsterdam: Prinsenland, 1991. 59 pag.
ISBN 90-73860-01-6.

...En ze waar al 80 jaar maagd: 'n Oost-Brabants woordebuukske/
door Cor Swanenberg. Delft: Eburon, 1991. 92 pag.
ISBN 90-5166-193-2.

Welpen van de Brabantse Leeuw: genealogie tussen geld en geloof in Noord-Brabant/
onder redactie van L.F.W. Adriaensen. 's Hertogenbosch: Noordbrabants Genootschap: sectie voor Geslacht-, Naam- en Wapenkunde, 1991. VIII, 383 pag.
ISBN 90-70814-50-1.

Inventaris van het archief van de Latijnse school te Gemert, 1587-1991: met catalogi van de boeken en de kerkelijke voorwerpen./
door L.C.J.M. Rouppe van der Voort. Gemert: Stichting Hendrik van Ruyschenberg; Gemeentearchief Gemert, 1991. 237 pag.

Baksteen in Nederland: de taal van het metselwerk/
door C.J.M. Schiebroek e.a.; eindred. H.E.M. Berens e.a.
's Gravenhage: SDU, 1991. 239 pag.
ISBN 90-12-06557-7.

De grens gemarkeerd/
door Paul Spapens en Kees van Kemenade.
Hapert: Kempen Pers, 1992. 288 pag.
ISBN 90-70427-85-0.

Inventaris van het archief van de dienst van de Arbeidsinspectie, 2de district (v/h 1ste district) te Breda, 1890-1959/
door J.H.M. van Laarschot en M. Zonneveld.
Den Haag: Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid, 1991. 36 pag.

Overleven in vooruitgang: boeren in Brabant/
eindred. Jos van der Lans en Hans de Kuyper.
Tilburg: Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant, 1992. 128 pag.
(Jaarboek: Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant; 1992.)
ISBN 90-5049-061-1.

Heddet al geheurd van Dree de kapper/
door Cor Swanenberg.
Delft: Eburon 1991. 66 Pag.
ISBN 90-51-66-235-1.
(Houvaastreeks: nr. 17)

Regionale en lokale geschiedenis als trefpunt van amateurs en wetenschappers: verslag van de conferentie te Vught/
onder redactie van Brord van Straalen, Ineke Strouken en Albert van der Zeijden.
Utrecht: Stichting Informatiecentrum Volkscultuur, 1991. 45 pag.

Meijerij van 's Hertogenbosch/
tekst M.W. Afman.
Tilburg: Provinciale VVV Noord-Brabant, 1991.
40 pag. + autoroute, fietsroute en kaart.
(Monumenten en museumroute; 4)

VOORBERICHT OVER DE UITGAVE VAN DE DAGBOEKEN VAN "MEESTER PANKEN"

Zoals een aantal uwer wellicht reeds in andere publikaties gelezen hebben, zullen de dagboeken van Meester Panken in druk gaan verschijnen. Het geheel zal bestaan uit 6 delen. Het wordt redactioneel verzorgd en ingeleid door dr. P.C.G. Meurkens, docent aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Tot diens eerdere publikaties behoort o.m. zijn proefschrift over het Oude Kempenland.

Degene die geen gebruik gemaakt hebben van de gelegenheid om bij voorintekening in het bezit van deze unieke serie te komen, kunnen voor nadere informatie nog terecht bij:

**Kempen Pers,
Postbus 3,
5527 ZG Hapert,
tel. 04977-81707.**

De dagboeken omvatten een nauwkeurige omschrijving van zijn waarnemingen, ondervindingen en gesprekken met mensen, waartoe hij vanuit Westerhoven en Bergeijk, in de vorige eeuw, de Kempen doorkruiste.

H. Huijbers.

Voor onze leden die ook geabonneerd zijn op het tijdschrift "**Brabants Heem**" deelt het bestuur van de Stichting mede dat de prijs verhoogt wordt van f. 23,50 / jaar naar f. 25,-- / jaar.

INHOUD:	blz.
Van de bestuurstafel.	2
Gothische dorpskerken en -torens van de Kempische zandgronden. 3	3
Uit onze buitenlandse ruilabonnementen.	20
Van de boekenplank.	22
Mededelingen.	27

Kampeerboerderij -- Zwembad
»HOEVE-BIESTHEUVEL«

Hoogcasteren 25, HOOGELOON - Tel. 04979-1257

**CASTELIJNS
NAAIMACHINES**
Breestraat 2c
Hoogeloon
Telefoon 1321

MEULENBROEKS

Aannemer van Grond- Weg- en Waterwerken
Zand en grinthandel
De Hoef 12B
5528 CA Hoogeloon
Telefoon 04978-2252
Telefax 04978-1565

b.v. Houthandel

Gooskens